

DET SAMISKE I *MARKENS GRØDE*. ERFARINGER FORMIDLET OG FORNEKTET I TEKSTEN

Kristin Jernsletten

"... a true analysis does not remain within its object, paraphrasing what has already been said; analysis confronts the silences, the denials and the resistance in the object,- not that compliant implied discourse which offers itself to discovery, but that condition which makes the work possible, which precedes the work so absolutely that it cannot be found in the work."

Pierre Macherey

Hamsuns forfatterskap omfatter samer som folkegruppe, det bodde mange samer på Hamarøy der Hamsun vokste opp, og man kan hevde at nærheten til et annet folkeslag har preget forfatterskapet. Særlig ser vi samer og rasistisk motiverte fordommer mot samer i *Markens grøde*, som ga Hamsun Nobelprisen i 1920, tre år etter at den var utgitt.

Markens grøde kan med fordel leses fra et 'samisk ståsted' ved hjelp av postkolonial teori. Slik teori er anvendbar i forhold til romanen kanskje særlig fordi den handler om en nybygger, en kolonist. Isak på Sellanrå kommer til et område som betegnes som øde, like fullt er det folk der, samer som stikker innom nybygget og slår av en prat. Dette nærværet av samer er sentralt for teksten og samene er sterkt tilstede i første del av romanen, de er medvirkende til det store fallet, når Inger får et barn med hareskår, og som følge av det gjør seg til morder. Fruen på Sellanrås forhold til samer, ikke minst gjennom slektningen og tjenestepiken Olines tilknytning til samer, er ett av tekstens spenningsbærende element. Samene står for hovedpersonen Isaks hindringer på veien mot velstand. Selv om samene beskrives negativt i *Markens grøde* er de der, nærmest som et underkjent element; de står for mørke og ulykke, en slags naturkraft.

Å sammenblende forfatter med fortellerstemme blir uunngåelig, nærmest nødvendig hvis man ønsker å nærme seg 'gåten Hamsun'; den tilsynelatende motsetningen mellom kunstnerisk kvalitet og poli-

tiske holdninger. Ved å behandle Hamsun som en kolonial forfatter - med en utpreget kolonial diskurs på linje med eksempelvis Kipling - får man frem momenter som ellers kan være vanskelig å påpeke. I ly av systemet (nasjonen) kan man forstå personen (forfatteren).

Nasjonen Norge har fremdeles et noe uoppgjort forhold til Hamsun p.g.a. hans sympatier med nazismen, og problemet oppstår i rommet mellom verkenes kunstneriske kvaliteter og Hamsuns uspiselige holdninger, sett fra vår tid. Noen ønsker å bortforklare Hamsuns flørt med nazismen ved å peke på at det i bøkene hans sjelden forekommer direkte rasistiske angrep på samer og jøder, at han roste Turis bok *En fortelling om samene*, at Hamsun tilbrakte tid sammen med samer og viste respekt for deres kunnskaper om naturen etc. Det man ofte glemmer er at Hamsun var et barn av sin tid, at rasismen var satt i system ved bl.a. at nasjonen Norge på dette tidspunkt var rasistisk i sin lovgivning: Det eksisterte fram til 1930-årene en lov som nektet jøder adgang til riket, og i 1902 kom en lov som sikret kun norsktalende med norske navn retten til å kjøpe jord i Finnmark, en lov som ikke ble opphevet før i 1965. Det som i dag forekommer oss rasistisk grums, var i Hamsuns dager normen, først etter andre verdenskrig ble det motsatte politisk korrekt. Det er på bakgrunn av det sosiale klima før andre verdenskrig man må forstå Hamsun, og da må man også innrømme at det ble drevet apartheidlignende politikk i den unge staten Norge, noe som kanskje er vel sterk kost å svelge for nasjonens selvbilde.

Samene var kjent med den rasistisk baserte imperialismen fra før andre verdenskrig; nå ble én type kolonial diskurs byttet ut med en annen. Nazismen var for samene i sitt vesen ikke noe nytt, slik den var det for nordmennene, som den skremte vannet av med sitt menneskesyn, sin rasetankegang. Under krigen ble man i Norge vitne til følgene av tankegangen bak jødeloven, bak jordeierloven; verdier som var vanlige i tiden ble speilet og vist i sin ytterste konsekvens og man fikk se et horror-show, et holocaust. Etter krigen sto 'alle' sammen mot nazismen, selv om hverdagsrasismen ennå var levende, slik den er det i dag. (Da var Hamsun ærligere, han beholdt sin overbevisning selv når den ble politisk ukorrekt, og han ble dømt som landssviker.)

'To govern is to populate'

Doris Sommer presenterer i artikkelen "*Irresistible romance: the foundational fictions of Latin America*" (1990) en lesning av latin-amerikanske romanser som nasjonale allegorier, der kjærligheten mellom partene står for forholdet mellom folk: Mannen står som regel for de herskende klasser, mens kvinnen er av folket, hun er folket, landet. Når disse forenes står det også for landets forening, en nasjon av ulike etniske grupperinger. Her er tidsperspektivet viktig, det handler om *foundational fiction*, nasjonsbyggende litteratur. Vi er tilstede ved staters spede begynnelse, der det å bygge en helhetlig (enhetlig) nasjon er viktig.

Sommer argumenterer for politikkenes rolle i litteraturen og litteraturens innvirkning på politikk. Det interessante her er linjen Sommer trekker mellom fiktiv kjærlighet og den herskende klassens/rasens legitimitet – hvite over innfødte, rike over fattige: Den herskende klassen trenger legitimitet for å styre nasjonen. Forholdet til de underordnede klasser/raser gis slik legitimitet via den fiktive kjærligheten, via litteraturen, som hadde bred folkelig appell. Litteraturen fremelsker harmoni mellom de ulike grupperinger innenfor et samfunn, og er slik med og styrker byggingen av en nasjon.

Kjærlighetsforholdene i de latinamerikanske nasjonsbyggende romaner var ikke bygd på likhet. Den fiktive romansen skulle styrke fellesskapet innen nasjonen, ikke likestille elskere. De herskende (som var i mindretall) trengte folkets godkjenning for å kunne styre, og slik styre massene på en mindre kostbar måte enn ved armeer og folkemord. Altså: Den herskende klasse må 'vinne' massene slik mannen må 'vinne' en kone og familie (i eventyrene: prinsessa og halve kongeriket). Kvinnen (landet og/eller det undertrykte folket) må eies så helten kan oppnå harmoni og legitimitet. Blandede ekteskap reflekterte en hvitvasking av 'primitive' raser (i motsetning til hvordan problemet ble imøtegått i apartheidregimer eller imperialistiske stater influert av sosialdarwinisme, hvor man holdt sterkt på skillet mellom rasene). Slik sikret man vekst og fellesskap, som var 'barna' i de blandede ekteskap, deres primære mål og samtidig den egentlige grunnen til at herskerne måtte ha massenes konsensus for å styre: Fedrene har ikke råd til å eliminere mødrene.

Det nasjonsbyggende aspekt ved *Markens grøde* er innlysende, likevel lite vektlagt. Romanen er sagt å handle om kultiveringen av

landet, om jordbruket, 'nybrottsarbeidet som den eneste livs-nødvendige gjerning for mennesket' (Forord *Markens grøde*, Gyldendal 1972). Tesen her er at *Markens grøde* handler om kultivering og jord-bruk, ja vel, men også på et abstrahert, mer eksistensielt nivå: Mannen, mennesket, må kultivere det kvinnelige (jord/folk) for å kunne gjøre bruk av henne: Han må dyrke henne, se henne som sin, som sin egen. Lest som en nasjonal allegori er kvinnen det samme som folket og landet i nord, hun må assimileres; han må gjøre henne til sin. *Markens grøde* handler om jord-bruk i verdens ytterkant, i periferien, i Marginalia. Landet skal bygges, jorden eies. Skal mannen, mennesket gjøre dette til sivilisert mark, en mark som bærer hans frukter, hans barn, må landet pløyes og harves, beskjæres, og det må sås - befruktes.

Bruken av allegorier i litteratur hadde reelle politiske følger, som Sommer peker på: 'this helped to solve the problem of establishing the white man's legitimacy in the New World, now that the illegitimate conquerers had been ousted. De viktigste utfordringene i Latin-Amerika i perioden 1850-1900 var hovedsaklig interne - ikke eksterne - beseiringer. 'To govern is to populate' var slagordet. Det samme kunne vært sagt om Skandinavia, hvor det å holde grensene i grisegrendte strøk blant anna avhang av lojale undersåtter. Nomader som streifet over landegrensene i følge med årstidene hadde ingen slik lojalitet, like lite som de hadde respekt for grenser.

Inger

Leser man *Markens grøde* med Sommer i bakhodet, synes det legitimt å hevde at romanen opererer på (minst) to nivå. Den kan leses som en historie om individer, og som en allegori over forholdet mellom folkene i nord. I forhold til den siste typen lesning kan man si at romanen teoretiserer familien som et mikrokosmos av staten ('theorizing the family as a microcosm of the state'). Kvinne og land blir ett, kvinnen og de undertrykte (*the subaltern* - Spivaks begrep) blir ett. Sommer sier om kvinnen i den nasjonsbyggende fiksjonen at hun er 'the object of desire. Whether she becomes rhetorically synonymous with the land, as she often does, or with the 'naturally' submissive and loving races and classes that the hero will elevate through his affection, woman is that which he must possess in order to achieve harmony and legitimacy'.

Her kan vi gjenkjenne Isaks Inger. Hun kommer vandrende over fjellene en dag og blir, til Isaks store tilfredsstillelse. Han har ventet lenge på kvindfolkhjelp, uten er det vanskelig å klare seg i lengden. Hun kommer etter at han har ordet det til lapper som reker forbi, samt nede i bygda. Hun kommer, og det er godt, arbeidet blir for stort alene. Og Inger drar lasset sammen med ham, men hun er for mye av landet hun kommer fra: Hun slarver med lappene og drar dem inn på kjøkkenet, som dem er hun overtroisk og blir da også offer for gand. Hun får et barn som er hareskåret, som hun dreper og legger i utmarka.

Ingers tilknytning til de primitive, 'the 'naturally submissive and loving races' er problematisk for Isak. Hun er, som samene, 'naturlig underdanig og hengiven', imøtekommende og fredsommelig - som landet selv. Men hun har sine måter, en egen livsforståelse som gjør seg gjeldende. I hennes univers er det ganding og trolldom. Gjennom sin hengivenhet og ømhet, i sitt ansikts sved, søker Isak å heve henne fra denne jorden som drar. Han søker likeledes å heve selve jordens standard, kultivere den. Og med den henne. Dette Isaks prosjekt er sammenvevet og kan sammenfattes slik: Med den henne. Han må eie henne/jorden, for å kunne oppnå fred og legitimitet, men hun lar seg ikke så lett eie. Hun er naturlig underdanig og hengiven, men hvordan skifte tenkesett, kosmologi? Hvordan kan han 'eie' henne slik, slik at hun er hans også i tanken? Denne kolonisering av tanken er den største utfordringen når man driver jordbruk så langt nord, det er mye arbeid: Det må harves og hyttes før det kan sås.

Leser man *Markens grøde* som en nasjonalkrønike, et slags abstrakt historisk epos, kan man gjenkjenne Sommers tese 'to govern is to populate'. *Markens grøde* handler om befolkning: det å befolke et område, å kultivere et land. Imperialismen legitimerte slik befolkning ved at landområder ble ansett for tomme eller bebodd av 'laverestående individer' (i henhold til en sosialdarwinistisk tilnærming). I *Markens grøde* ser vi begge disse: Isak bosetter seg i ei ødemark, at det er folk der fra før av bortforklares ved at dette er kun lapper, som snuser seg fra fjell til fjell; de er på linje med dyr, og i en slik forstand er landet å regne for øde. I det faktiske vet vi at Sápmi var begjært av nabostatene, at koloniherrere sloss om henne (som i Kalmarkrigen), sloss om retten til å kalle henne sin, merke henne som sitt territorium,

at de skattla henne og uttærte henne, slik de gjorde i store deler av det som i dag blir kalt 'den tredje verden'.

Sommer brukt på *Markens grøde* innebærer at man leser fornektelsen av det samiske som en vesentlig del av romanen. Trekker man Sommers territoriale form for feminisme videre og ser den opp mot Patemans inngående analyse av liberalismens fundament, kan man gjenkjenne denne ismens formaliserte undertrykking. I det å anerkjenne kun frifødte menn av nobel stand som ekte borgere med borgerretter, står undertrykkingen av kvinner, arbeidere og barn fast som en av grunnpilarene for det vi i dag holder for demokrati. De nordiske stater hviler på et slikt fundament, og i *Markens grøde* ser man en parallellisme i det at samene nektes status som 'borgere' av romanens univers, som tilstede i dens verden.

Dette er tydelig i romanens første avsnitt, hvor 'manden, mennesket' trukket opp stien, 'siden fulgte et og andet dyr de svake spor over moer og myrer og gjorde dem tydeligere, og siden igjen begyndte en og anden lap å snuse stien op og gå den når han skulde fra fjæld til fjæld og se til sin rein'. Samen er et snusende vesen, noe midt mellom dyr og menneske, og landet er tomt.

Og Inger, denne moder, denne krysning - hennes herkomst uviss, Inger er bastarden, den kreolske, uforfinet, grov, hun må elskes ren for lyter. Gjennom å sone for synden gjør hun seg ferdig med fanteriet. Inger er den nordnorske sjel, det nordnorske folk: barnlig, naiv, grusom og arbeidsom, ustadig. Over samene, men under Isak står Inger. Hun tilhører en slags abstrahert blandingsrase, på et vis er hun allerede delvis hvitvasket ved at bakgrunnen hennes er glemt, gjemt i teksten, nærmest tabuisert. Ser man forbi tekstens og tidens samefobi kan man tolke det dit hen at Inger Sellanrå faktisk er knyttet til det samiske også ved blods bånd. Barna ligner på Inger, heter det, de har brune øyne og 'ovale kind'. Inger bruker komager, men teksten er snar å understreke at hun er ikke same av den grunn. Inger snakker med samene som går forbi, hun er i slekt med Oline, som har et enda tettere samkvem med samene på stedet. Disse to kvinnene kommer fra ei anna bygd, de er fattige og ikke så fine på det. Vi vet at de deler tid, verdier og samvær med samer som 'reker' forbi. De snakker samme språk (i motsetning til Isak, som kun hører tiggning og smisking fra samenes munn): De deler diskurs. Kvinnene og folket og landet er ett.

Det mørke kontinent

Kjærligheten mellom partene i *Markens grøde* består i stor grad i Isaks trauste tilgivelse og Ingers svingninger: Først er hun tøs, så elskerinne, mor, kone, så blir hun morder og sendes etter hvert vekk på anstalt, når hun kommer derfra er hun blitt utdannet og stor på det, hun kjeder seg i marka og flørter med arbeidere, hun har kristelige raptus. Denne ustadigheten er også typisk kvinnelig i en patriarkalsk samfunnsordning der kvinner er underlagt menn. Inger tilraner seg på sett og vis mer enn sin skjerv og er slik sett i slekt med Strindbergs kvinner: Hun avspeiler det misogyne hos menn som er redd kvinner. Det kvinnelige er også det mørke kontinent i en kolonial tankegang, hvor 'kvinnelige' trekk knyttes til 'de primitive raser'. Dette ser vi i *Markens grøde*, hvor samene 'alltid tigger', hvor de lurar til seg ting og er late, de sitter på kjøkkenet og drikker annen manns kaffe mens de sladrer og slarver med Inger eller Oline. Samen er tekstens 'andre', slik kvinnen er det. For å holde oss til de Beauvoir: Mannen projiserer sin frykt og redsel over i det kvinnelige som 'annethet'. 'Han er subjektet, han er det Absolutte, hun er det andre'. Romanens viktigste kvinneskikkelser - Oline og Inger selv - er det nærmeste vi kommer en menneskeligjøring av 'lappen', i og med deres udefinerbare/uan-gripelige/unnslippende (*evasive*) forhold til samer. Her ligger et tabu begravd, et tabu som knytter romanens kvinner til det mørke, det ukjente.

Fortellerstemmens fordom ser vi alt i romanens første avsnitt. Samene etableres som de 'Andre', og i en slik prosjiseringen av det Andre går menneskeskildringen tapt, for hvordan kan man skildre noe helt som er halvt; ens egen mørke halvdel. Samene blir noe fremmed i romanuniverset, at det faktisk er nybyggeren som er fremmed i landskapet, underslås i nasjonsbygger-rusen. I stedet bringes verdier og ideer andre steder fra, for å investeres i dette landet, sås i dette jordsmonnet, forme dette landet til noe nytt. For lappen har jo ikke formet det, meislet det med verktøy - da kan det jo ikke være hans? Ligger det ikke i menneskets natur å forme omgivelsene? Med en vestlig forståelse i bunnen står mennesket over dyrene, det er satt å forme jorden, dyrke den. I en imperialistisk diskurs tolkes skapelsesberetningen - som del av overbygningen - dit hen at den også gjelder for land hvor det allerede bor mennesker. Man ser verden ut i fra seg selv; for etnosentrismen er Vesten utgangs-

punktet. Det vestlige 'jeg', hvis sentralverdier ikke betviles, speiles i et 'Andre'. Det negative man kjenner i en selv projiseres over på dette 'Andre', slik at man kun ser sine egne vrengebilder, sin egen frykt.

Med Sommer betrakter vi kvinnen som folket og/eller landet, her går disse sammen som noe mannen, kolonisten, må underlegge seg, men også samarbeide med, noe han er avhengig av for å kunne bosette seg, starte et liv i 'villmarka'. Forutsetningen om at det landet han besitter virkelig er villmark ligger til grunn for hans tilrettetaking, dette er innbakt i den koloniale diskurs. Og er landet villmark, er også dets innvånere det, de er urkraften, det egentlige, urfolket. De står for en skremmende natur, en uvillig, fiendtlig natur. En rest av denne utemmede naturen, denne pariakasten henger ved Isaks kvinne, hun må gjøres til sivilisert mark, hun må beskjæres og sås. Overtroen er en slik ting som må beskjæres, også ganding, trolldom, som får kvinnen til å gå mot sin natur og myrde sine barn; frukten, drepe grøden. De omkringfarende lapper er gespenster i et landskap av okkulte krefter, kvinnene avspeiler dem, bekrefter dem ved å la dem slippe inn i den lille stua. Så lenge Inger og Oline sitter på kjøkkenet og slarver med lappene, går det ugreit, ting forsvinner og barn blir født med hareskår, som var de gandet på. Overtroen og frykten/ respekten for lappene ses på kjøkkenet, og utenfor: Isak selv slipper dem aldri inn i huset.

Samtidig bekjempes muligheten til grøde av døden som bor i marken: Dens spøkelser. Disse hviler i romanens stillheter, dens pauser og tomrom. Stillhetene i *Markens grøde* finnes i forholdet tid - rom: Tiden er et vakuum og rommet, stedet, befolket av spøkelser - noe mangler, dette 'noe' virrer rastløst rundt. 'The time is out of joint', tiden er ute av ledd, den er 'dislocated'. Det spøkelsesaktige nærvær kommer tilsyne i alt det som ikke blir sagt, i karikaturer i karakterdybdens sted.

Megling = Kjærlighet

Slik Sommer påpeker er det et forsonende 'mål' ved de latin-amerikanske romansene: Å føre ulike etniske og sosiale grupper sammen, å forene nasjoner. Det ligger kjærlighet til grunn for slik megling, en kjærlighet som deles av den hamsunske tilnærming til menneskesinnet: Man blir glad i hans karakterer, om de er enn så sære. Å legge kjærlighet til grunn virker forsonende forbi sosiale lag, etniske motsetninger, personlige fordommer, det å bli kjent med og se

tar oss hinsides våre gamle holdninger, som var vi ledet av en klok Sjeherasad. Dette er litteraturens vesen, den hjelper oss å se, den gir oss mulighet til å internalisere fremmed kunnskap, den setter oss i stand til å forstå mennesker vi ellers ikke har noe forhold til. Om enn de er fiktive karakterer, bærer de nasjoner, de er markører for noe mer, noe utover seg selv. Slik er litteraturen megling; meglingen ligger i litteraturens vesen: Den bringer det fjerne nært, gjør det ukjente kjent. Litteraturen åpner opp, den inkluderer, den lukker ikke dører.

Som denne tekstens 'andre' utgjør samene i *Markens grøde* et spøkelsesaktig nærvær, noe som forstyrrer tekstens tid og rom, og samtidig utgjør en vesentlig del av romanen. *Markens grøde* er kanskje ikke en meglende tekst, den egger mer til motsetninger enn den roer dem. Man kan si at fortellerstemmen virker som et (ufrivillig?) medium for 'the subalterns'. Selv om det er en ekstradiegetisk, tredjepersons fortellerstemme i *Markens grøde*, er ikke dette en forteller som 'vet alt' om sitt eget univers på den måten at den gjennomskuer sine egne fordommer, det ville da også være uvanlig. Den imperialistiske diskursen er en monolog: den er uimottakelig for andres respons, venter ikke på den og innrømmer den ingen avgjørende innflytelse. Man kan peke på et tilsvarende forhold: *Markens grøde* som bærer av de samme, tilsynelatende kulturgitte fordommer som vi fremdeles ser trives i nasjonen Norge, fordommer som synes å være del av nasjonens forutsetning, dens fundament og overbygning: at den har rett til å være herre over et annet folk, nekte dem borgerrett.

Hamsun inkluderer samer i sin litteratur, noe han er ganske alene om å gjøre i norsk nasjonsbyggende litteratur. (Unntak finnes indirekte i Ibsens finnmarkskompleks i stykker som 'Fruen fra havet', 'Rosmersholm' og 'Hedda Gabler', og hos Jonas Lie, hvor tilknytningen er subtil på en annen måte; i selve det mystiske, i det at jorden drar, og måten den drar på, om en kan si det slik; Lies situering i et forhekset univers er like lite som Hamsuns uavhengig av hans oppvekst.) Hamsun lar i *Markens grøde* samer være faktisk tilstede, om enn de er karikert og latterliggjort. Vi blir ikke særlig kjent med samene i romanen, vi ser dem kanskje ikke engang for bare typer, men de er tilstede, de er *på stedet*. Som en slags spøkelser tvinger de sitt nærvær på romanen, og er i romanen mer knyttet til stedet enn fortellerstemmen synes å ville innrømme. I dette å se ligger en slags anerkjennelse av nærvær, om enn forhatt. Samene blir (mulig av den

grunn) typer, såkalt flate karakterer, alle ganske like, noe som rimer lite med hva man ofte vektlegger: den psykologiske dybden Hamsun sies å oppvise.

En samisk mot-diskurs

Det kan synes som man sjelden har reagert overfor herrefolket, et inntrykk som forsterkes av at vi hører så lite om samisk historie i skolen og ellers i flommen av informasjon. Det har vært reaksjoner. For å se dem må man inn, forbi fordommens porter, forbi skole(-ikke)bildet av hvordan det har vært, forbi monopoliseringen; den etnosentriske virkelighetsproduksjonen. Gaski peker på slik motstand med sine utlegninger om det doble konnotasjonsnivået i joik, en slags megling med politisk vri: Dette er tekster som kan tolkes på to nivåer; det ene iøynefallende, rettet mot koloniherrerne, en '*compliant implied discourse which offers itself to discovery*', som Macherey sier det, det andre mer sublimt gjemt i teksten, der dekodningen avhenger av intern kulturell kjennskap, bl.a. til slike ting som ironi. Gaskis eksempel er enestående og viser en samisk mot-diskurs der man trodde ingen fantes (eller kanskje var det dét misjonærene først, styresmaktene siden gjenkjente som 'hedensk' og 'djevelens verk' da de stemplet joiken som syndig og forbød bruken av den på internatene?). I joiken '*Suola ja noaidi*' hånes noaidien, samtidig står han for det samiske og kaller tyven med sitt rette navn. Diskursen er som hentet fra Bhabhas *Sly Civility*-begrep: Den er høflig, slikker koloniherrerne oppetter ryggen ved å si det de vil høre: at de er herre over landet her, at sjamanen ikke er mye å samle på; den er lur, slik skjules budskapet og risikoen for straff for oppvigleri reduseres. Den er underfundig; den opponerer ved hjelp av en ironi utenkelig for herrefolket. Og den er opptatt av samfunnet: den er politisk og dyrker nasjonens selvbevissthet. *Sly Civility* kan tolkes slik: En unnvikende, uangripelig (*evasive*) motdiskurs som høflig, samtidig satiriserende motsetter seg undertrykkelsens mekanismer.

Med fokus på det nasjonale ser man to typer verdensforståelse avtegne seg i *Markens grøde*: en samisk forståelse vs. en norsk, eller snarere en kolonial diskurs vs. de kolonisertes mot-diskurs. Diskursen i romanen ligger nær den koloniale, samtidig åpner den for koloniserte stemmer. Slike eksempler er det flere av i *Markens grøde*, det gjøres et poeng av den 'smiskende' talen lappene bruker, det er også

en høflighet i deres talesett. Denne høflige, samtidig ironiske diskursen er det fortellerstemmen i *Markens grøde* delvis gjennomskuer og kaller sleskende, smigrende. Her gjenkjenner vi Bhabha, i tillegg ser vi at Bakhtins dialogprinsipp sniker seg inn: de kolonisertes diskurs, kjennetegnet ved unnvikenhet og uangripelighet, opponerer tekstens sentralverdier; dens arroganse, dens selvsikre mandighet. Landet selv er del av denne diskursen, det taler i form av sine utsendinger.

Når Isak kommer og inntar landet, blir han møtt på denne måten: En vandrende lapp kommer forbi og sier: - Skal du bo her for godt? Direkte, rett på sak. Skal du bo her for godt? En økonomi med ord, hvert ord står for noe. Spør Isak om han har slått seg ned midt i noens flyttevei? Spør han om dette er noens leirplass, slik en fin plass med vann i nærheten, lunt liggende under berghammeren? Han ser at det er beiteland - spør han hvem sine dyr det er som har gjødslet marken for ham i generasjoner bakover, hvem som har drukket av elven før ham? Lykkelig er han, gjennom sitt arbeids svette fortjener han liksom sitt nye land der han bærer att og fram, strever, sliter. Har ikke andre slitt før ham i denne marken? Har ikke andre sett sine barn dø her, sine gleder fødes her? En rype hveser vildt imot ham der han møter dalen første gang, den slår plutselig opp ved hans føtter og hvæser vildt imot ham og manden nikker igjen at her på stedet er dyr og fugler, det høver atter! Ser han kun det som gagnar ham selv, forstår han ikke å tolke en hvesende rype? En rype som hveser slik er utsending fra en død, den kan maktstjele deg, lamme deg. Slik bebos stillheten av spøkelser, talende i all sin taushet.

Og senere når Inger, gravide, store Inger får se haren, er dette rypa igjen? Landet/folket der som vil skremme nybyggeren og alt hva nybyggerens er, skremme det vekk? Er det Ingers misunnelige slektning som har sendt henne haren, er det folket, landet og dets dyr, dets ryper og harer og samer, som slår seg sammen og ønsker dem langt vekk? Skal familien skremmes bort med mystikk og overtro nå når den holder på å gro fast her, bo her for godt.

En delingens økonomi

Landet deles av nybygger og same, om enn de har noe forskjellig tilnærming til det. Naturen og landet utgjør en vesentlig del av romanens motivkrets, vi ser nybyggerens forhold til jorden, hans noe

gammeltestamentlige eierforhold til landet: Han er satt til å forvalte det. Vi ser fra romanens begynnelse av en utvikling som går parallelt og som har med lovens medvirkning (eller mangel på sådan) å gjøre i forhold til landet: Isak kommer til et 'øde' land, han besitter det og får en kone. Verken jorda eller kona er 'gitt' ham gjennom loven: han er ikke gift, han har ikke papir på jorda. Samtidig i romanen utvikles sakene om jordskiftet og barnemordet med dets følger. Jorda blir overdratt til Isak, han betaler og gjør den til sin, samtidig som Inger begraver barnet (ofrer det) i jorda. Vi ser altså to ulike måter å forholde seg til jord på, en som går på å få papirer på den, eie den i forhold til loven og betale den med sitt ansikts sved, og en annen, som knytter seg til 'overtro' og 'ofring'. Den første synes å står for en vestlig, den andre for en ikke-vestlig, 'usivilisert' kultur. Normeringen i forhold til dette innenfor verket er klar: Mens det ene bringer velstand og vekst, bringer det andre elendighet og kulturell korrupsjon.

Man kunne snarere lese dette som ulike måter å betale på. Og man kan hevde at Inger betaler dobbelt: hun knytter seg til den lokale økologi ved å ofre et barn; dette er betaling slik vi kjenner det fra kristendommen, hvor nettopp ofring danner kjernepunktet. Som Medea dreper Inger sine barn. Kunne hun, slik de Beauvoir antyder, ha fått et farlig overtak gjennom det båndet som binder henne til barnet? For ikke å si: binder henne til landet. Vi aner en mektig konstellasjon bak Inger og barnemordet, den makt kvinner kan ha om de gir seg hen til/gir etter for jorden. Senere griper en annen type økonomi inn og krever sitt: Inger må betale for barnemordet ved soning på anstalt.

- Vi lever av jorden, sier Isak da ingeniøren tilbyr ham oppsyn med telegraflinjen; han har ikke tid å tjene penger på slikt, for jorden krever sitt. I et motforhold til dette står lappenes 'reking i fjellene', man forstår ikke riktig hva de lever av: det må være tiggning. De tigger jo hver gang de reker forbi Sellanrå. At samenes forankring til jorda kommer tilsyne nettopp i slike ting som 'tiggning', er noe Isak ikke har forutsetninger for å forstå. Oline gjør et forsøk på å forklare et slikt Annerledes syn på markens grøde der hun forsvarer seg mot Isaks anklager i forbindelse med en bortkommen sau: - Her har du fuldt op av alt slag og en himlens stjernehær av dyr i fjøset, men du har ikke nok! Kan jeg vide hva for en sau og hvad for to lam du kræver mig

for? Du skulde takke Gud for hans miskundhet i tusen ledd. Nu er det bare denne sommeren og et stykke ut på vinteren så lammer sauene igjen og du får tre ganger så mange som du nu har!

Dette et stedets tankegang, og den har holdt folk i live. I tunge tider har folk delt med hverandre, også ellers er det en selvsagt ting at folk hjelper hverandre. Organisert rundt prinsippet om deling, har den samiske økonomi holdt seg mange steder siden siidasamfunnets oppløsning. Et slikt samfunn finner sitt motsvar i Vesten i ideenes verden, i anarkismen slik den ble presentert av Godwin, der prinsippet om desentralisering sto sentralt (siidaer var småsamfunn på sjelden mer enn 200 personer), så vel som fraværet av sentralmakt og klasseinndeling. I siidaen var bruksretten til jorda og retten til grøden langt på vei felles, eller den var fordelt mellom familier. Reglene for fordeling var nedarvet og spesielle hensyn sikret dem uten mulighet til å forsørge seg selv. Siidaøkonomien var slik sett i sin grunnidé basert på deling; man kan si den var matriarkalsk.

Markens åndelige grøde

Man burde være takknemlig for det man har og være nøysom, hevder Oline. Man burde takke Gud og være nøysom på den måten at man ikke krever mer av markens grøde enn det man faktisk trenger; nøysom så man deler overskuddet. En slik form for visdom synes Isak uinntakelig for, han har kun øye for det han med sitt eget slit har fått til. Ikke takker han gudene, ikke knytter han jorda til seg via folkene rundt ham. Isak er mer 'sin egen lykkes smed'.

Den eneste hjelp Isak tar imot i 'ødemarka' er den han får fra Geissler. (Med unntak av Olines hjelp, som det tas til takke med heller motvillig.) Geissler synes ikke knyttet til stedet annet enn ved planene om utvinning av mineralforekomster, han har gjort seg til uvenn med bygda. Geissler ordner opp og reker forbi, som en positivt ladet motsats til Oline og lappene. Men med han er det greit, han er også 'sin egen lykkes smed'.

Det moderne samfunn er tuftet på denne 'sin egen lykkes smed'-individualismen, og vi ser at Inger har lært noe av dette mens hun var i byen: Hun kommer hjem og har etter hvert ikke den samme interessen for menneskene rundt seg, hun er blitt så lite omtænksom, likesom mere grund, letsindig. Hun kommer hjem uten harekår etter endt soning, hun har sittet med mordersker og lært seg kunster,

ferdigheter, hun tror endog ikke lenger at det hun gjorde var en udåd - hvorfor skulde det være straf for å dræpe børn, endog sunde børn, velskapte børn? De var ikke andet end kjøtklumper! Slikt lærer Inger i byen, slikt et syn på mennesket, på naturen. Inger har ofret et barn til jorden og elven, hun er rastløs på stedet og finner liksom ikke hvile her, hun finner ikke ro.

I begynnelsen bor Isak i en gamme, en gamme som han deler med dyrene. Han bor slik samene bor, i begynnelsen bodde folk slik. Etter hvert som velstanden vokser, får han seg ordentlig hus, og snakker ikke lenger med lapper. Slik er utviklingen, slik var det. *Markens grøde* er en krønike, et nasjonalepos sett fra nord; det handler om underleggingen av landet, kontrollen over villmarken og folkene der, om det strabasiøse livet i nord, om villskapen, det vakre. Om hvordan folkene her grodde fast, fikk utkomme, levde livet. Om hvordan de som drar vekk fra dette 'egentlige' blir rastløse og ærgjerrige på rikdom, ytre rikdom. Men den som våger bli her og stole på egen styrke og hva jordsmonnet gir, han blir saktens rik nok, han blir trygg nok og gror fast, han virrer ikke omkring og ønsker seg et annet sted, ønsker seg vekk, slik Inger tidvis gjør, slik sønnen gjør. Her ligger muligheten for markens åndelige grøde, dens tilknytning: Å stole på det jorda gir.

Landet er aktivt, jorden drar

Gjør Isak dette, knytter han seg til landet? Ikke har han historiene som knytter ham til stedet, ikke ligger hans forfedre begravd i ura, ikke lytter han til jorden annet enn for jordbrukets del. Kanskje kjenner han jorden dra, men han stenger den ute, slipper den ikke inn på kjøkkenet. Slik Oline gjør, slik Inger gjør. Slik de gjør, og slipper samtidig ulykka inn, gandinga, trolldommen. Ganding og trolldom slipper også inn i teksten, på samme måte som samene slipper inn på kjøkkenet: fordekt, uten husbondens viten og vilje. For barnet *blir* hareskåret etter at Inger har sett haren der på kjøkkenet i Os-Anders' sekk: Trolldommen virker! Den er til stede i verden, i hvert fall i denne verden, på dette stedet. Om Oline har sendt haren, slik Inger tror, om det kanskje er den infame Os-Anders sin skyld, er underordnet. Trolldommen benektes ikke. Dens potensiale er tilstede i verden og vårt eneste forsvar (om vi ønsker det) er å ikke se den, som Isak. Å ikke tro på den, ikke anerkjenne den. Den som blir her og ikke slipper

ganding og anna galskap inn i stua, han er trygg. Når Inger slipper lappen Os-Anders inn på kjøkkenet, når hun hører på hans slesking - det er da hun rammes av ulykken. Os-Anders skryter av barna, så pene de er, og frem kommer haren av sekken så Inger får se den, hunden pistrer og gjør, hvorfor tigger han ikke, Os-Anders, slik han alltid gjør, hvorfor spør han om jorden er kjøpt? Det er almenning, sier Inger, og nogen svettedråper har han lagt ned på denne jorden! - De sier det er staten sin jord? Så må Isak til å kjøpe landet han har slitt sånn på, og Geissler kobles inn i saken og ordner og akkorderer. Os-Anders er ulykka i egen person, han er landet som ønsker dem vekk. Han skylder på hunden som drepte haren som han viste gutten så Inger så den og barnet i magen ble vanskapt. Som ei gammel barne-regle henger begivenhetene på hverandre og landet er *aktivt* i *Markens grøde* i form av sine utsendinger: Rype, hare, lapp og hund. Landet er aktivt og tiden ineffektiv, den henger seg på markene som tåke over engene, tiden er uvirksom, den svever mer enn den går, det er liksom en evighet av tid over Isaks mark, han bærer og bærer og fremskrittets rasende tempo kan ikke engang høres i det fjerne. Det er Inger som etter hvert bringer fremskrittet nærmere, Inger på anstalt i byen, Inger som får seg utdanning og vil at barna skal ha det, Inger som lærer seg søm, et yrke! og ikke nøyer seg med marka og de frukter den byr på. Inger som flørter med arbeidere, flørter? - hun gjør mer enn å flørte. Inger som selger seg billig og tror hun er ung, chic, levende.

Slik ser han landet i fremskrittets tegn, fortelleren i *Markens grøde*: reaksjonært, romantiserende, ja vel – trofast og inderlig, ja visst. Det er kjærlighet til landet, det er svartsjuke. Kjærligheten gjør landet til hans, i hardt arbeid elsker han henne. Men elsker landet ham igjen? Utrygg gjør svartsjuk og i svartsjuke fordriver han, fornekte han de andre som elsker henne og dyrker henne. I svartsjuke tegner han dem, som lus i hennes skoger, mygg på hennes lår.

Den Andre kosmologis forskyvende kraft

Tekstens spenninger ligger ikke nødvendigvis i dens motsetninger. Derrida fokuserer via dekonstruksjonen på motsetningspar som basis for det vestlige tenkesett, og forsøker sprengte låste tankemønstre ved å danne en motvekt i forskyvingen: *le différence*. I Derridas forskyving sprenges dualismene og snus på hodet, til det punkt hvor de utsettes og meningen forskyves.

Hamsun har en del av forskyvningen i sin tilnærming til menneskekarakteren og livet, det er noe meget ekte i de sammensatte, samtidig enkle menneskene i *Markens grøde*, som livet selv rommer de himmelvide motsetninger. Motpolene eroderer, viskes ut av fortalt tid. Språket er hybrid; det megler mellom motsatser og danner et tredje rom. Stedets, markens tale danner et alternativ til den vestlige kosmologi, bygd opp rundt motsetninger, og i denne erkjennelsen ligger en forskyving: Med åpningen mot noe Annet sprenges grensene for logosentrismen, og den blir ugyldig.

Slik forfatteren viderebringer elementer av en kultur han ikke har forstått, rommer den koloniale teksten *Markens grøde* de koloniseres diskurs. Man kan ikke se Hamsun løsrevet fra Hamarøy, dette øyriket av fjell og dalsøkk, lapper og trolldomsrett, like lite som man kan snakke om det nordnorske i en postkolonial sammenheng uten å fokusere på den samiske tilstedeværelsen. Nettopp fornektelsen av det samiske er typisk nordnorsk, slik *Markens grøde* viser så tydelig. Fornektelsen åpner for en gåte, en tiltrekning som tar deg forbi motpolene i verden og inn i mennesket selv og dets liv. Det magiske ligger på lur i mennesket selv, i dets overtro, dets mørke dyp og fanatisme. Hamsuns verden er et hybrid sted, et land befolket av mange slags vesener, de lever videre i historiene og i folketroen. I alt dette Andre og i det hybride rommes spennvidden mellom en 'ordets kunstner' og en 'humanismens fiende'. Hamsun representerer det koloniserte og det koloniserende samtidig. Han skriver innenfor det hybride rom, på grunnlag av erfaringer i et marginalisert land. Heri ligger spennet og menneskekunnskapen, heri ligger det språklige geni.

Kilder:

- Mikhail M. Bakhtin: *Discourse in the Novel, The Dialogic Imagination*. Four essays by M.M. Bakhtin, University of Texas Press, Austin 1981 (1975).
- Homi K. Bhabha: *The Location of Culture*, Routledge, New York 1995 (1994) .
- Simone de Beauvoir: "Innledning", *Det annet kjønn*, Bokklubben Dagens Bøker 2000 (1949).
- George Crowder: "Godwin", *Classical Anarchism*, Clarendon Press, Oxford 1991.
- Jaques Derrida: *Of Grammatology*, The John Hopkins University Press, Baltimore 1976 (1967), *Specters of Marx*, Routledge, London 1994 (1993).
- Harald Gaski: *Med ord skal tyvene fordrives. Om samenes episk-poetiske diktning*, Davvi Media OS, Karasjohkka 1987.
- Knut Hamsun: *Markens grøde*, Gyldendal, Oslo 1972 (1917).
- Elin Jernsletten og Kristin Jernsletten: *Sámi eanan – samisk land?* ADH, Kristiansand, 1990.
- Kristin Jernsletten: *Going to the City. Ghosts in the fictional life of a native woman. Annok Sarri Nordrá's Ravnas vinter*, UiTø, Tromsø 1999.
- Pierre Macherey: *A Theory of Literary Production*, Routledge, London 1978 (1966).
- Ernst Manker, Ørnulf Vorren: *Samekulturen*, Universitetsforlaget, Oslo 1976.
- Carol Pateman: *The Sexual Contract*, Polity Press, Cambridge 1988.
- Doris Sommer: "Irresistible romance: the foundational fictions of Latin America", *Nation and Narration*, Homi K. Bhabha (red.), Routledge, New York 1995 (1990).
- Gayatri C. Spivak: "Can the Subaltern speak?", *Marxism and the Interpretation of Culture*, Nelson/Grossberg (red.), University of Illinois Press 1988.